

Vydává ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia, a. s.*, Praha

© ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49,
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing[†] House *Economia*, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49,
120 74 Prague 2,
Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Aleš BULÍŘ: Československá monetární politika po roce 1989	181
Jiří POSPÍŠIL: Východiska české měnové politiky v roce 1993	201
Rudolf OLŠOVSKÝ: Příliv přímých zahraničních investic do ČR	206
Milena HORČICOVÁ: Nové způsoby participace státu na financování potřeb českého zemědělství	212

Finance a úvěr v zahraničí

Tomáš DOUCHA: Úvěrování zemědělství v USA	218
---	-----

In memoriam

Prof. ing. Jiří Petřivalský, DrSc., člen korespondent ČSAV (8. 6. 1928—19. 2. 1993) 232

Uprostřed čísla:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVEOVÁ: **Veřejné finance v teorii a praxi** (8. část): ss. 225—236

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o **autorských právech** jsou uvedeny u prvního pokračování v č. 9/92 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s vydavatelstvím McGraw—Hill, Inc.

CONTENTS

Aleš BULÍŘ: Czechoslovak Monetary Policy after 1989	181
Jiří POSPÍŠIL: Czech Monetary Policy Base for 1993	201
Rudolf OLŠOVSKÝ: Direct Foreign Investment Inflow to the Czech Republic	206
Milena HORČICOVÁ: New Methods of the State Participation in Financing the Czech Agriculture	217

Finance Credit Abroad

Tomáš DOUCHA: Crediting of Agriculture in the U.S.A.	218
--	-----

In the middle of this issue:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVE: **Public Finance in Theory and Practice** (Part VIII): pp. 225—236

You can find all bibliographical data including **particulars on copyright** in part I of this series in No 9/92 of this journal.

Published by arrangement with McGraw-Hill, Inc.

DT: 336.77.63; 338.434(73)

Úvěrování zemědělství v USA

Tomáš DOUCHA*

Pod patronací ministerstva zemědělství ČR a Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky (VÚZE) Praha a ve spolupráci s Agrobankou a dalšími institucemi byl ve dnech 8. 2.—12. 2. 1993 uspořádán v Praze pracovní seminář „Záruční zemědělská banka“, zaměřený na vztahy banky a zemědělství a na účast státu při poskytování či garantování úvěrů pro zemědělské podniky. Tato dnes u nás velmi aktuální problematika byla představena na příkladu bankovního sektoru a úvěrování zemědělství v USA, odkud přijeli i přednášející hosté, pánové A. Paulsen, profesor ekonomiky z Iowa State University a zástupce ředitele Center for International Agricultural Finance, T. L. Heithier, viceprezident komerční banky Central State Bank v Muscatine, Iowa, a R. Pimm, donedávna dlouholetý ředitel federální úvěrové agentury Farmer Home Administration ve státu Iowa. Semináře se z české strany zúčastnili zástupci ministerstev zemědělství a financí, zemědělského ekonomického výzkumu, bankovního sektoru, zemědělských podnikatelů a vlastníků půdy. I když ekonomické i výrobní podmínky amerického zemědělství jsou ve srovnání s našimi podmínkami rozdílné, seminář ukázal, že získávání dlouhodobých zkušeností ze země s vyspělou tržní ekonomikou je pro naše současné, ale zejména budoucí potřeby velmi užitečné a žádoucí.

V příspěvku jsou uvedeny základní poznatky, které ze semináře a z diskusí s odborníky z USA vyplynuly. Příspěvek je doplněn i o poznatky pracovníků ministerstva zemědělství, VÚZE Praha a VŠZ Praha z nedávného studijního pobytu v USA. V první části příspěvku je uvedena stručná ekonomická charakteristika zemědělství USA a jeho vztahů k finančnímu trhu. V druhé části příspěvku je představen finanční a bankovní sektor v USA, jeho principy fungování, struktura a vztahy k zemědělství. V třetí části příspěvku jsou formulovány pracovní závěry a doporučení ze semináře, které mohou být užitečné při koncipování státních zásahů do našeho finančního trhu k podpoře agrární politiky v období transformace českého zemědělství.

Zemědělský sektor v USA, jeho ekonomická situace a vztahy k finančnímu trhu

Současnou ekonomickou situaci zemědělského sektoru v USA charakterizuje *tabulka č. 1*, uvádějící strukturu nově vytvořené (přidané) hodnoty zemědělského

* Ing. Tomáš Doucha, CSc., pracovník Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky Praha

Redakce příspěvek obdržela 23. 2. 1993.

TABULKA č. 1 Nově vytvořená hodnota zemědělského sektoru USA
(údaje včetně zahrnutí hodnoty bydlení na farmách)

v mld. USD

p. č.	položka	1990	1991
1	peněžní a nepeněžní příjmy ze zemědělské výroby (tržby za rostlinné a živočišné výrobky, spotřeba vlastních výrobků v domácnosti, změny stavů zásob zemědělských výrobků)	174,0	168,4
2	peněžní a nepeněžní příjmy z nezemědělských činností a služeb spojených s hospodařením farem	12,7	12,9
3	hodnota finálního výstupu zemědělského sektoru (1 + 2)	186,7	181,3
4	peněžní výdaje na činnosti (na materiál faremního i průmyslového původu a na ostatní materiál a služby)	87,5	88,8
5	saldo transakcí mezi zemědělským sektorem a státem (přímé platby od státu, daně z majetku, licenční a registrační poplatky)	3,3	1,9
6	hrubá přidaná hodnota zemědělství (3 - 4 + 5)	102,5	94,4
7	odpisy kapitálu	17,5	17,4
8	čistá přidaná hodnota zemědělství (6 - 7)	85,0	77,0
9	mzdy a odměny najatým pracovníkům	11,2	11,0
10	čistý provozní přebytek zemědělství (8 - 9)	73,8	66,0
11	čistá renta pro vlastníky půdy, kteří neprovozují hospodaření	8,3	7,5
12	úroky na úvěry na nemovitosti a na ostatní úvěry	14,5	13,9
13	čisté příjmy zemědělského sektoru (10 - 11 - 12)	51,0	44,6

TABULKA č. 2 Rozdělení čisté přidané hodnoty

položka	1990	1991
čistá přidaná hodnota [mld. USD]	85	77
rozdělení čisté přidané hodnoty [%]		
— půjčovatelé finančního kapitálu	17	18
— najatí pracovníci	13	14
— vlastníci půdy	10	10
— provozovatelé	60	58

sektoru v letech 1990 a 1991¹. Čistá přidaná hodnota zemědělství je ve shodě s tržně určenými relacemi rozdělována vlastníkům a zprostředkovatelům výrobních faktorů, tj. půdy, finančního kapitálu a managementu. Toto rozdělení ukazuje *tabulka* č. 2. Struktura zemědělského kapitálu a vybrané finanční ukazatele zemědělského sektoru USA jsou uvedeny v *tabulkách* č. 3 a 4. V *tabulce* č. 5 je

¹ Údaje všech tabulek jsou převzaty z Agricultural Income and Finance, Situation and Outlook Report, ERS-USDA, červen 1991, únor 1992 a prosinec 1992. V tabulkách je pro rok 1992 uvedena předpověď a pro rok 1993 odhad.

TABULKA č. 3 Rozvaha farem USA k 31. 12. (v závorce: včetně hodnoty bydlení)

v mld. USD

položka	1990	1991	1992	1993
<i>aktiva</i>	846,5 (953,5)	841,8 (966,5)	846	845—855
— nemovitosti	627,5 (707)	623,4 (720)	623	620—630
— zvířata a drůbež	70,9 (70,9)	68,4 (68,4)	72	71—75
— stroje a dopravní prostředky	84,3 (91)	83,7 (92)	83	81—85
— zásoby RV ^a	22,8 (22,8)	23,6 (23,6)	23	21—25
— nakoupené vstupy	2,8 (2,8)	2,5 (2,5)	3	2—4
— finanční aktiva	38,3 (59)	40,3 (60)	42	41—45
<i>dluhy</i>	136,8 (148)	138,8 (149)	140	138—144
— na nemovitosti (včetně půjček CCC na skladování a sušení)	73,7 (79)	74,4 (80)	75	73—77
— na ostatní statky a provoz (nonreal estate)	63,1 (69)	64,3 (69)	65	64—68
<i>celkové vlastní jmění</i>	709,8 (805,5)	703,1 (817,5)	707	705—715

^a bez zásob CCC, ale včetně hodnoty nad zápůjční sazbu u výrobků skladovaných v rámci CCC (k CCC — viz zde poznámka 8)

charakteristika ekonomické situace zemědělského sektoru USA doplněna údaji o struktuře federálních rozpočtových výdajů na podporu zemědělské politiky USA.

Z údajů tabulek č. 1—5 lze identifikovat současnou situaci a částečně i vývojové tendence ekonomiky zemědělského sektoru USA a jeho vztahů k finančnímu trhu. Ve vztazích zemědělství k finančnímu trhu lze vysledovat především tyto tendence:

- farmáři využívají relativně příznivé ekonomické situace k umořování starých dlužných závazků; peněžní příjmy farem vytvářejí zatím dostatečné zdroje pro splacení dluhů, jejichž výše se pohybuje kolem 140 mld. USD a tvoří téměř 20 % zemědělských pasív;
- relativně příznivé finanční podmínky farem mají dopady do zmenšování podílu nesplacených dluhů, počtu propadnutých majetkových zástav a čistých odpisů dluhů v bankovním sektoru;
- podíl aktiv financovaných z dluhů tvoří 16—17 % a předpokládá se klesající tendence, související s očekávaným vývojem příjmů farem a stagnací poptávky po nových úvěrech;
- aktivita na trhu půdy by měla i nadále vytvářet přiměřenou poptávku po hypotečních úvěrech, i když ne v takové výši jako v minulosti;
- podíl půjčovatелů finančního kapitálu na čisté přidané hodnotě se bude i nadále pohybovat v rozmezí 17—18 %;
- ve struktuře subvencí k podpoře zemědělské politiky USA vedle spotřebitelských subvencí naprosto převažují subvence do provozu v rámci komoditních a exportních programů a subvence do zemědělské infrastruktury; podíl subvencí na investiční (podnikatelské) záměry je „rozpuštěn“ v programech rozvoje venkova a infrastruktury a představuje méně významnou součást subvenční politiky USA.

TABULKA č. 4 Ukazatele likvidity, platební schopnosti, výnosnosti a finanční efektivity zemědělského sektoru USA (bez zahrnutí hodnoty bydlení)

položka — ukazatel	1990	1991	1992	1993
<i>ukazatele likvidity</i>				
— krytí dluhů farem (farm business debt service coverage): schopnost faremních hospodářství splácet jak úvěry, tak úroky	2,5	2,39	2,5	2,4—2,6
— krytí dluhů domácností (household debt service coverage): schopnost domácností splácet jak úvěry, tak úroky	6,1	6,0		
— schopnost splácení dluhů (debt servicing): podíl hrubých peněžních příjmů potřebných k splácení dluhů	0,16	0,16	0,2	0,1—0,2
— podíl úroků (times interest earned ratio): schopnost splácení dluhů z čistých příjmů farem	4,51	4,2	3,8	3,2—3,3
<i>ukazatele platební schopnosti</i>				
— dluhy/aktiva	16,2	16,5	16,5	16—17
— dluhy/vlastní jmění	19,3	19,7	19,8	19—20
— dluhy/čisté peněžní příjmy	223,2	239,4	231,6	220—240
<i>ukazatele výnosnosti</i>				
— výnosnost vlastního jmění (return-on-equity)	4,0	3,1	3,9	2—4
— výnosnost aktiv (return-on-assets)	5,0	4,2	4,8	3—5
— čisté příjmy farem/hrubé peněžní příjmy: marginální zisk — indikuje zisk získávaný z 1 USD hrubých příjmů	27,3	24,4	29,9	26—27
<i>ukazatele finanční efektivity</i>				
— hrubý poměr (gross ratio): podíl výdajů do výroby na hrubých peněžních příjmech	67,1	68,4	67,3	66—68
— úroky/hrubé peněžní příjmy: schopnost splácení úroků z příjmů	7,5	7,4	7,7	7—8
— obrat aktiv (asset turnover): hrubé příjmy farem z 1 USD hospodářských aktiv	22,3	21,7	20,1	19—21
— čisté peněžní příjmy/dluhy: schopnost oddlužení vzhledem k úrovni čistých peněžních příjmů	47,4	42,2	45,8	39—43

Finanční trh v USA a jeho vztahy k zemědělství

Obecně k finančnímu a bankovnímu sektoru USA

Nejdůležitější součástí finančního trhu USA je bankovní sektor, který je vysoce rozvinutý a rozsáhlý². Finanční trh a bankovní sektor USA jsou v porovnání s ostatními sektory národního hospodářství značně regulovány státem. Bankovní

² Např. ve státě Iowa, s rozlohou o něco větší než Česká republika, působí asi 600 bank (v České republice v současné době kolem 55 bank).

TABULKA č. 5 Struktura federálních rozpočtových výdajů na podporu zemědělské politiky USA (údaje z roku 1991)

položka rozpočtu	[mld. USD]	[%]
program potravinové podpory spotřebitelům	23 732	34,7
komoditní programy	18 753	27,4
programy podpory exportu	8 226	12,0
program rozvoje venkova	6 729	9,8
program životního prostředí (půda, voda)	3 195	4,7
program rozvoje lesního hospodářství	3 104	4,5
program elektrifikace venkova	1 658	2,5
výzkum a vzdělávání	1 371	2,1
marketing a kontrola jakosti	1 107	1,6
pojištění plodin	171	0,3
ekonomika a statistika	140	0,2
činnosti ministerstva zemědělství USA	135	0,2
<i>celkem</i>	68 321	100,0

sektor je v zájmu „bezpečnosti a zdraví“ národní ekonomiky doslova „sešněrován“ celou řadou zákonů, vládních nařízení a kontrol³. Státní regulace finančního trhu a bankovního sektoru se uskutečňuje pomocí legislativních nástrojů, na které navazují ekonomická opatření. Finanční a bankovní legislativa (včetně navazující legislativy, např. ke konkursu a vyrovnání) se přitom více zaměřuje na ochranu existujících finančních trhů a institucí než na podporu zvyšování efektivnosti a konkurence na finančním trhu. Je zřejmé, že stát nemůže dopustit úpadek bankovního sektoru, což však nelze jednoduše interpretovat jako státní zájem o udržení všech bankovních institucí na trhu. Zejména kategorie malých bank, do které patří i značná část tzv. zemědělských bank, je permanentně ohrožována výkyvy v národním hospodářství. Zemědělské banky musejí navíc přihlížet k nejistotám a rizikům zemědělského podnikání, i když se stát prostřednictvím zemědělské subvenční politiky snaží určitá rizika snižovat. Avšak i samotná státní podpora zemědělství je z hlediska potřeb bankovního sektoru zatížena značnými riziky⁴.

Vklady do bank poskytují občané, podnikatelé, obce a stát (v USA se vybírají daně dvakrát ročně a stát do bankovního sektoru krátkodobě ukládá peníze daňových poplatníků). Finanční zdroje bank jsou zpětně poskytovány rovněž občanům, podnikatelům, obcím a státu. Obcím a státu jsou zdroje poskytovány především prostřednictvím nákupu státních či obecních cenných papírů (na financování obecních akcí ap.).

Fungování finančního trhu a bankovního sektoru se v zemědělství opírá o zemědělský úvěrový zákon z roku 1987 (Agricultural Credit Act — ACA) a o zemědělský zákon z roku 1990, novelizovaný v následujícím roce. Na základě nové

³ Kontrola komerčních bank a dalších finančních institucí je založena na tzv. systému CAMEL, ve kterém se kontroluje kapitálová přiměřenost (capital adequacy), kvalita aktiv (asset quality), řízení bank (management and administration), výsledky bank (earnings) a jejich likvidita (liquidity).

⁴ Např. zemědělský zákon z roku 1990 zmrazil ceny v komoditních programech financovaných z federálních zdrojů (Federal Treasury). Lze očekávat další omezování rozpočtových výdajů do zemědělství s možnými nepříznivými dopady jak do příjmů farem, tak do hodnoty jejich aktiv, jež mnohdy slouží jako zástavní majetek.

legislativy probíhá v bankovním sektoru reforma, jejíž součástí je i rozšiřování státního vlivu a zvyšování ochrany finančního trhu. Hlavní oblasti a nástroje státní regulace bankovního sektoru jsou následující:

- regulace kapitálové přiměřenosti: podle nových zákonů musejí banky od roku 1993 zajišťovat své rizikové fondy ve výši 7 % kapitálu, tj. podstatně více než v minulosti;
- státní jištění bankovních depozit: pro tyto účely jsou banky povinny přispívat ve formě spoluodpovědnostních poplatků do Federálního pojistného fondu (Federal Deposit Insurance Corporation — FDIC)⁵;
- regulace finančního trhu (a míry inflace) prostřednictvím úrokových sazeb (prime rates), federálních rezerv (Federal Reserve System — FRS): v roce 1991 FRS výrazně snížil úrokovou sazbu, která je používána komerčními bankami pro vzájemné krátkodobé půjčky⁶.

Stanovení úrokových sazeb v úvěrových smlouvách mezi komerčními bankami a žadateli o úvěr je v zásadě tržním vztahem, který se ve většině případů vytváří na základě vzorce, jehož východiskem je oficiální míra inflace či úroková sazba federálních rezerv, resp. průměrné bankovní náklady za posledních několik měsíců. Těmito plovoucími sazbami (floating rates) je eliminován budoucí vývoj inflace.

Nová legislativa a opatření zvyšují náklady bank na jištění depozit a na vlastní provoz. Výsledkem může být snížení konkurenceschopnosti komerčních bank (zejména malých zemědělských bank) vůči ostatním půjčovatelům. Situace se může zlepšovat rozvinutím sekundárního trhu úvěrů, v zemědělství zejména hypotečních úvěrů. Ke snížení režijních nákladů může přispět i používání standardů ve finančním hospodaření a bankovním účetnictví⁷.

Celkově přetrvává na finančním trhu USA převaha nabídky nad poptávkou; je daná i skutečností, že zvyšování příjmů podniků i obyvatelstva je využíváno spíše k snižování relativně vysokých dlužních závazků z minulosti, než ke zvyšování běžné spotřeby nebo k investování. To platí i pro zemědělský sektor, kde se farmáři staví k uzavírání nových úvěrových smluv zdrženlivě a opatrně.

Zemědělský finanční trh a bankovní sektor je v USA představován těmito typy institucí:

- zemědělské komerční banky,
- Zemědělský úvěrový systém (Farm Credit System — FCS),
- Správa farem (Farmer Home Administration — FmHA),
- životní pojišťovny,
- sekundární finanční trh Farmer Mac I a II,
- ostatní zápůjční instituce (Commodity Credit Corporation⁸, dodavatelé vstupů poskytující obchodní úvěry) a individuální půjčovatelé.

⁵ Podle nového zákona o FDIC činí v současné době poplatek 19 centů na 100 USD depozit. Tímto systémem však stát garantuje pro jednoho vkladatele částku pouze do 100 tis. USD.

⁶ Koncem roku 1991 tato sazba činila 6,5 %. Zatímco úrokové sazby na krátkodobé úvěry se tímto opatřením prudce snížily, úrokové sazby na dlouhodobé úvěry zůstávají na přibližně stejné úrovni či klesají mírněji. Zvětšující se rozdíl mezi oběma sazbami odráží očekávání investorů, že současná hospodářská recese v USA bude krátká a mírná a že snížení míry inflace (dnes 3,5—4 %) je pouze přechodným jevem.

⁷ Jedná se např. o přijetí jednotných principů účtování a auditování GAAP (Generally Accepted Accounting Principles), jednotných podpisových standardů a v zemědělství i standardů FFSTF (Farm Financial Standards Task Force).

⁸ Commodity Credit Corporation (CCC) je federální institucí pro zabezpečování komoditních a jiných programů zemědělské politiky USA.

TABULKA č. 6 Struktura dluhů farem (mimo bydlení) podle zdrojů k 31. 12.

v mld. USD

dluhy vztahené k institucím	1990		1991	
	celkem	[%]	celkem	[%]
CELKOVÉ DLUHY FAREM				
FCS	34,8	25,5	34,3	24,7
komerční banky	47,4	34,7	49,3	35,4
FmHA	16,9	12,4	17,2	12,3
pojišťovny	9,6	7,0	9,9	7,2
<i>celkem instituce</i>	108,7	79,7	110,8	79,6
fyzické osoby a ostatní (půjčky na půdu na základě smluv, obchodní úvěry, půjčky CCC na skladování a sušení)	27,7	20,3	28,4	20,4
<i>celkem dluhy farem</i>	136,5	100,0	139,3	100,0
DLUHY FAREM NA NEMOVITOSTI				
FCS	25,1	34,3	24,5	32,9
komerční banky	16,1	21,9	17,0	22,8
FmHA	7,5	10,3	7,6	10,3
pojišťovny	9,6	13,1	9,9	13,3
<i>celkem instituce</i>	58,4	79,6	59,1	79,3
fyzické osoby a ostatní	15,0	20,4	15,5	21,0
z toho: CCC	7,0	—	4,0	—
<i>celkem dluhy na nemovitosti</i>	73,4	100,0	74,6	100,0
DLUHY FAREM NA OSTATNÍ MAJETEK A ČINNOSTI (NONREAL ESTATE)				
FCS	9,7	15,4	9,8	15,2
komerční banky	31,3	49,6	32,3	50,0
FmHA	9,4	14,9	9,5	14,8
<i>celkem instituce</i>	50,3	79,8	51,7	79,9
fyzické osoby a ostatní	12,7	20,2	13,0	20,1
z toho: půjčky CCC	4,4	6,9	4,0	6,2
<i>celkem dluhy na ostatní majetek a činnosti</i>	63,1	100,0	64,7	100,0

Strukturu dluhů zemědělského sektoru USA podle zdrojů ukazuje *tabulka č. 6*. Úroveň úrokových sazeb na zemědělské úvěry v letech 1990 a 1991 je podle jednotlivých úvěrových zdrojů představena v *tabulce č. 7*.

Zemědělské komerční banky

V USA neexistují specializované komerční banky pro zemědělství. Pojem „zemědělská banka“ se vztahuje k běžným komerčním bankám, které splňují zada-

TABULKA č. 7 Vybrané úrokové sazby pro zemědělství

instituce — úvěrové zdroje	IV. Q 1990	IV. Q 1991
<i>ÚROKOVÉ SAZBY NA ÚVĚRY NA OSTATNÍ MAJETEK A ČINNOSTI (NONREAL ESTATE)</i>		
komerční banky		
— všechny banky	11,5	9,0
— velké banky	11,0	8,1
— ostatní banky	12,2	10,7
FCS	11,1	9,86
FmHA:		
— běžné zdroje	9,0	8,25
— limitované zdroje	6,0	5,0
roční průměrná sazba na úvěry na ostatní majetek a činnosti farem	10,3	9,9
průměrná úroková sazba na celkové dluhy farem	9,95	9,7
<i>ÚROKOVÉ SAZBY NA ÚVĚRY NA NEMOVITOSTI</i>		
úroková sazba (prime rate) účtovaná bankami	10,0	7,67
tříměsíční úroková sazba vládních pokladničních poukázek (Treasury Bills)	7,02	4,58
FCS	10,45	9,46
pojišťovny	10,37	9,24
FmHA:		
— běžné zdroje	8,75	8,75
— limitované zdroje	5,0	5,0
roční průměrná sazba na dosud nezaplacené půjčky farem na nemovitosti	9,65	9,5

ná kritéria. Podle definice FRS jsou za zemědělské banky považovány ty komerční banky, jejichž podíl půjček do zemědělství na celkových půjčkách k danému termínu převyšuje nevážený průměr tohoto podílu u všech komerčních bank⁹. Podle definice FDIC jsou za zemědělské banky považovány ty komerční banky, jejichž podíl půjček do zemědělství převyšuje 25 % celkových půjček.

Jak je zřejmé z tabulky č. 6, komerční banky se nejvíce podílejí na půjčkách do zemědělství (podílejí se kolem 35 % na dluhích farem). Banky se zaměřují více na půjčky do výroby, kde lze případné problémy řešit rychleji a efektivněji než v případě dlouhodobých (hypotečních) úvěrů, které zase převažují v portfoliu FCS.

Zemědělské banky jsou hodnoceny jako jedny z ekonomicky nejsilnějších, zejména ve srovnání s malými nezemědělskými bankami. Výnosnost aktiv bank, tj. půjček a cenných papírů (return-on-asset ratio), činí u zemědělských bank 1,1 %, zatímco u průmyslových bank pouze 0,6 %. Výnosnost vlastního jmění (return-on-equity ratio) je u zemědělských bank 11,4 % a převyšuje výnosnost vlastního jmění u malých nezemědělských bank. Poměr mezi půjčkami a depozity se pohybuje

⁹ Např. k 30. 7. 1991 tento průměr činil 16,49 %.

kolem 56 %, což ve srovnání s 67 % u malých nezemědělských bank svědčí o značných rezervách zemědělských bank v poskytování dalších půjček a o efektivnějším využívání kapitálových zdrojů. Poměr půjček k aktivům, indukující míru likvidity bankovního podnikání, činí u zemědělských bank cca 50 % (u malých nezemědělských bank je tento poměr téměř 60 %).

Ve struktuře zemědělských bank převládají malé banky. V USA je za minimum pro zajištění dlouhodobé efektivnosti a přiměřené rizikovosti bankovního podnikání považována částka 100 mil. USD aktiv. Banky pod tímto limitem však zabezpečují téměř 55 % zemědělských úvěrů komerčních bank. Malé banky, umístěné většinou mimo velká hospodářská centra, však mají značné přednosti ve znalosti místních poměrů a jednotlivých žadatelů, což rizika malých bank snižuje a umožňuje jim sloužit i malým farmářům.

Malé banky jsou ve srovnání s velkými bankami výrazně méně ziskové a likvidní. Zlepšení jejich likvidity napomáhají některá opatření státu ke garantování úvěrů (viz zde dále) a k rozvoji finančního trhu; některé druhy úvěrů mohou být průběžně prodávány na sekundárních trzích, čímž se likvidita bank a možnosti expanze jejich zápůjčního portfolia zvyšují. Na novou situaci se však začínají postupně adaptovat především větší banky, které zlepšují své relace půjček k depozitům i k aktivům a relace depozit k pasívům.

Konkurence v nabídce úvěrů mezi zemědělskými bankami je stále ostřejší, což se promítá i do snižování úrokových sazeb a do zvyšování kvality bankovních služeb. Úrokové sazby, především na krátkodobé úvěry, stále klesají a např. v roce 1991 byly nejnižší za posledních 20 let.

Zemědělský úvěrový systém (Farm Credit System — FCS)

Zemědělský úvěrový systém je účelovou úvěrovou institucí, která vznikla v 30. letech na kooperativních základech, avšak za značného přispění státu. Farmáři se v té době rozhodli založit svou vlastní finanční instituci. Protože neměli dostatek vlastního kapitálu na založení, vypomohla jim federální vláda. Výhradním vlastníkem byl zpočátku stát, kterému farmáři postupně jeho podíl spláceli. Stát si později podržel podíl 49 %, avšak snahou je tuto instituci převést plně do rukou farmářské samosprávy.

Funkce FCS dosud ovlivňuje Kongres prostřednictvím Správy zemědělských úvěrů (Farm Credit Administration — FCA). Správa FCA se postupně stala nezávislou federální agenturou s tříčlennou správní radou, jmenovanou prezidentem USA (přičemž ne více než dva členové rady mohou být ze stejné politické strany). Ze zákona je Správa FCA oprávněna vydávat regulační nařízení pro činnost FCS a kontrolovat banky FCB a jejich místní pobočky (s využitím systému CAMEL).

FCS má specifická pravidla hospodaření s portfoliem, která omezují možnosti zvyšování výnosů FCS. Instituce nemá např. možnost přijímat vklady či diverzifikovat své portfolio do nezemědělských sektorů. Finanční zdroje získává FCS také vydáváním cenných papírů, se kterými obchoduje na Newyorské burze. V současné době činí portfolio FCS cca 50 mld. USD a jeho podíl na zemědělských úvěrech činí 25 %, z toho na dlouhodobých úvěrech na nemovitosti 33 %. FCS tak zabezpečuje většinu hypotečních úvěrů pro zemědělství, po kterých je relativně stabilní a trvalá poptávka¹⁰.

¹⁰ Šetření však signalizují, že pouze 2/3 transferů zemědělské půdy jsou spojeny s úvěrováním, zatímco dříve se potřeba úvěrování vyskytovala u 90 % transferů.

Zemědělský úvěrový systém poskytuje své služby prostřednictvím Federální úvěrové banky (Federal Intermediate Credit Bank of Jackson), 11 oblastních bank FCB a místních poboček (asociací).

Zemědělský úvěrový systém se v posledních letech dostal do problémů souvisejících s jeho menší účinností a zahájil proto v rámci bankovní reformy svou rozsáhlou restrukturalizaci. Jedná se o změny ve struktuře bank FCB (včetně jejich slučování), o zřízení orgánů na podporu či likvidaci ohrožených článků systému a o reorganizaci FCA. Změny se týkají nejen organizačního uspořádání systému, ale i přístupů k zajišťování služeb FCS, se zaměřením na snižování rizik¹¹ a provozních nákladů. Za tím účelem byly zákonem zřízeny tři nové agentury FCS:

- Rada pro podporu zemědělského úvěrování (Farm Credit Assistance Board – FCAB),
- Korporace pro finanční podporu FCS (FCS Financial Assistance Corporation – FCA),
- Pojišťovací korporace FCS (FCS Insurance Corporation), spravující pojišťný fond FCS.

Rozšiřování a diverzifikace činností a zvyšování kvality služeb FCS (např. používáním nižších úrokových sazeb a lepších podmínek úvěrových smluv než u komerčních bank) jsou limitovány zákonnými opatřeními z roku 1987, která omezují státní zásahy do konkurence na finančních trzích.

Správa farem (Farmer Home Administration — FmHA)

Správa farem (FmHA) je federální vládní agenturou pro realizaci zemědělské politiky, která zajišťuje přímou úvěrovou podporu farem a garantování zemědělských úvěrů komerčních bank. Tyto funkce FmHA nezajišťuje jako bankovní instituce, ale jako specifická zprostředkovatelská agentura vztahů mezi zemědělským a bankovním sektorem.

Přímá úvěrová podpora FmHA se realizuje prostřednictvím těchto programů:

- provozní půjčky farmářům (program Operation Loan — OL),
- půjčky na získání majetku farem (program Farm Ownership — FO)¹²,
- překlenovací půjčky pro farmy v případě živelných katastrof (program Emergency Disaster — EM)¹³,
- překlenovací půjčky pro překonání ekonomických potíží farem, jež jsou způsobeny nedostatkem finančních zdrojů nebo nepříznivými dopady „cenových nůžek“ (program Economic Emergency — EE).

Přímé půjčky FmHA, zejména půjčky v rámci programů EM a EE, jsou spojeny s riziky jejich odepsání na úkor státních prostředků. Podíl odepsaných půjček činil v některých obdobích téměř třetinu. Zemědělský úvěrový zákon z roku 1987 spolu se zemědělským zákonem z roku 1990 sleduje také restrukturalizaci půjček i odložených splátek úvěrů v rámci programů spravovaných FmHA. Cílem je farmy podpořit a udržet, avšak s minimálními nároky na státní rozpočet. Za tím účelem FmHA využívá tzv. ochranné programy pro poskytování půjček, progra-

¹¹ Až dosud FCS spoléhal více na hodnotu zástavního majetku než na schopnost farem splácet dluhy. Nedostatky a zranitelnost systému se projeví, jakmile tržní hodnota zemědělských aktiv začala klesat. Nedostatky v řízení poměru mezi aktivy a pasivy způsobily FCS zřejmě stejné či možná větší ztráty než přímé odpisy úvěrů.

¹² Půjčky pro rodinné farmy jsou navíc regulovány institucí Farm Ownership Authority (FOA).

¹³ Půjčky v rámci programu EM jsou dostupné pouze těm farmářům, kteří prokáží schopnost překonat ztráty způsobené živelnými pohromami na porostech a na ostatním majetku.

my oddlužení ap. Na základě uvedených zákonů a pro snížení nároků na státní rozpočet dochází k zásadním změnám ve formě poskytovaných podpor FmHA, k přesunu z přímých půjček na garantované půjčky. Tento přesun se realizuje s předpokladem, že komerční banky využijí těchto služeb a ocení lepší finanční průchodnost žádostí farmářů o úvěry. Garance FmHA na úvěry komerčních bank se vztahují pouze na část úvěru (loan principal). Garantování úvěrů může být doprovázeno i subvencováním splátek úroků (úrokových sazeb) či úlevami pro komerční banky v případě likvidace úvěrovaných farem. Přes tyto výhody a možnosti komerční banky zatím o nové služby FmHA příliš velký zájem neprojevují. Bonita klientů ze zemědělství, i když je posílena garancemi a jinými podporami FmHA, není zřejmě tak velká, aby garance vyvážily reálné nebezpečí ztrát z negarantované části úvěrů.

Mechanismus poskytování garancí na úvěry spočívá v zásadě na nepřímém spojení žadatele s příslušnou pobočkou FmHA. Farmář, který chce získat úvěr, jedná pouze s komerční bankou. Teprve komerční banka zahájí v případě potřeby jednání s FmHA o možných garancích a jiných podporách. Farmář tedy uzavírá úvěrovou smlouvu s komerční bankou a ta podle dohody uzavírá garanční smlouvu¹⁴ s FmHA. Jak farmář, tak banka musejí plnit smlouvy, jinak stát může garanční smlouvu zrušit. Poskytování garancí je přísně účelové a ne každý žadatel může garanci získat. Úlohou FmHA je citlivě vybírat správné klienty. Rozhodování o poskytování podpor se provádí co nejbližší místu žadatele o úvěr; služby FmHA jsou zabezpečovány místními (okresními) pobočkami¹⁵.

Subvencování úrokových sazeb je zahrnuto do programu Interest Rate Assistance Program (dříve Interest Rate Buydown). S tímto programem lze propojit všechny existující přímé půjčky (v programech FO a OL) a také všechny nové garantované půjčky. Od fiskálního roku 1991 lze subvencovat maximálně 4 procentní body úrokové sazby nejdéle na dobu 10 let. V tomto směru se tedy rozlišují služby FmHA s běžnými úrokovými sazbami a v omezeném množství i se sníženými úrokovými sazbami.

Zainteresovanost FmHA na hospodaření se státními zdroji spočívá na principu minimalizace výdajů ze státního rozpočtu. Ve většině programů musí FmHA sledovat splatnost jím garantovaných půjček a plnění závazků, a tím i minimalizaci ztrát ze státních prostředků. Je politicky neúnosné, aby FmHA státní prostředky ve větším rozsahu nenávratně rozdával. Objem odložených splátek úvěrů a čistých ztrát z garantovaných úvěrů zůstává v poslední době v podstatě stabilní¹⁶.

Souhrnně lze konstatovat, že FmHA je jedním z realizátorů státní zemědělské politiky, který doplňuje služby komerčních bank tam, kde tyto služby mohou narazit na určité překážky, které je v zájmu státu překonat. FmHA přesouvá své služby z formy přímých půjček na garantování úvěrů (cílem je, aby 80 % služeb FmHA se uskutečňovalo touto formou) a na podpory umožňující vyrovnávat přístup k získávání zemědělského majetku. Přímé půjčky jsou určeny především začínajícím (mladým) farmářům. Jak je však z tabulky č. 6 zřejmé, podíl FmHA na celkových dlužích zemědělského sektoru je malý a má klesající tendenci. Rov-

¹⁴ Smlouva se týká výše garance, postupů při případném bankrotu farmy a při vyrovnávání závazků s využitím zástavního majetku, úrovně úrokové sazby komerčního úvěru (očekává se, že úvěry se zárukou budou mít úrokové sazby nižší, což je rovněž předmětem jednání mezi FmHA a bankou) a rovněž délky záruky (záruky se poskytují dočasně; po dovršení smlouvené lhůty je klient „předán“ plně bankovnímu sektoru).

¹⁵ Např. ve státu Iowa je 74 poboček FmHA, ve kterých pracuje 380 pracovníků.

¹⁶ Odklady splátek úvěrů představují 1,3 % z celkového objemu garantovaných půjček.

něž klientela FmHA je velmi úzká; nezahrnuje ekonomicky úspěšné farmy, ale zejména ekonomicky „marginální“ farmy. Např. ve státu Iowa je ze 100 tis. farem napojeno na programy FmHA 15 tis. farem, z nichž však garantovaný úvěr využívá méně než 5 tis. farem.

Životní pojišťovny

Významným zdrojem pro investování do zemědělství jsou zemědělské hypoteční úvěry na nemovitosti, které jsou v USA historicky důležitou součástí aktivit životních pojišťoven. Výhledy pojišťoven v této oblasti jsou podle dosavadních předpokladů příznivé, i když konkurence na finančním trhu bude zřejmě velká. Budoucí úvěrová politika pojišťoven bude ovlivňována efektivností podnikání v zemědělství, praktikami komerčních bank, pohyblivostí úrokových sazeb, kapitálovou dostupností, úspěšností sekundárního trhu hypotečních úvěrů, ale také riziky spojenými se zvýšeným zájmem veřejnosti o ochranu životního prostředí ap. Je nutné přitom vzít v úvahu, že podíl odložených splátek zemědělských hypotečních úvěrů se u pojišťoven pohybuje kolem 3,5 %, což je více než u hypoték nezemědělských. Rovněž podíl propadnutých zástav je v zemědělství o něco vyšší.

Sekundární trh úvěrů

Pro zvýšení likvidity, snižování rizik z pohybu úrokových sazeb a zvyšování zápůjční kapacity komerčních bank umožňuje nová legislativa vznik sekundárního trhu zemědělských úvěrů na nemovitosti (včetně úvěrů na obydlí farmářů). Pro tyto účely byla zřízena Federální zemědělská hypoteční korporace (Federal Agricultural Mortgage Corporation, tzv. Farmer Mac). Počáteční fond (pool) této korporace o výši 112 mil. USD, získaný emisí garantovaných cenných papírů, byl spravován společností John Hancock Mutual Life Insurance Company. Dalšími účastníky (poolery) se v roce 1991 staly pojišťovny Equitable Agri-Business a Prudential Agricultural Credit. Novelizovaný zemědělský zákon z roku 1991 umožňuje, aby Farmer Mac operoval jako Fannie Mae a Freddie Mac, dva úspěšné sekundární trhy pro hypotéky na obytné domy. Byla zavedena tzv. strategie spojeného portfolia (Linked Portfolio Strategy – LPS). Zároveň však novelizovaný zákon upevnil dohled FCA nad sekundárním trhem zemědělských úvěrů¹⁷.

Legislativně jsou pro Farmer Mac stanoveny tři úrovně kapitálu: kritická, minimální a regulační. Farmer Mac musí udržovat regulační kapitál nad obecně závaznou úrovní rizikového kapitálu.

Sekundární trh zemědělských úvěrů se teprve rozvíjí. Výhledově zajímavým se může stát nový trh Farmer Mac II. V jeho rámci mohou komerční banky prodávat na sekundárním trhu půjčky z programů FO a OL garantované FmHA. Tyto půjčky musejí mít minimálně jednorozhodčí „zralost“. Farmer Mac II slouží jako pooler na sekundárním trhu: komerční banky mohou směňovat své úvěry za tržně uplatnitelné cenné papíry či za hotovost. V případě směny v hotovosti obdrží komerční banka tzv. „par hodnotu“ půjčky a „manažerskou prémii“ jako diferenci mezi čistým výtěžkem (sazbou, kterou obdrží investor z prodeje nebo poolingů půjčky) a smluvní úrokovou sazbou, kterou platí dlužník. Čistý výtěžek zahrnuje i některé poplatky za služby systému a je odvozován z indexů úroko-

¹⁷ V rámci FCA ustavil Kongres zvláštní úřad pro řízení sekundárního trhu.

vých sazeb na významných finančních trzích (např. z Wall Street Journal Prime Rate nebo z U. S. Treasury Constant Maturity Indexes).

V roce 1991 byly na trhu Farmer Mac II zavedeny nové finanční opce: v rámci strategie LPS byl zaveden tzn. index nákladů na fondy (Cost of Fund Index — COFI); Farmer Mac II prodává diskontované cenné papíry tak, aby se vytvořil index COFI, který komerční banky používají jako základní úrokovou sazbu pro stanovení sazby na své úvěry. Protože cenné papíry Farmer Mac II jsou jistěny státem, index COFI je většinou nižší než ostatní obecně užívané základní úrokové sazby.

Výhledové možnosti sekundárního trhu zemědělských úvěrů se zdají být poměrně příznivé, neboť využitím služeb tohoto trhu se mohou snižovat náklady finančních transakcí. Úspory nákladů jsou zřetelnější na trhu Farmer Mac II, kde diskontované cenné papíry prodávané investorům přinášejí vyšší úroky, než je tomu např. u státních cenných papírů U. S. Treasury Notes. Zemědělské banky se zřejmě zařadí mezi první kupce garantovaných cenných papírů Farmer Mac, neboť jsou více obeznámeny se zemědělskými hypotečními aktivy. Zájem o sekundární trh hypoték na venkovská obydlí však zatím „spí“. V každém případě musí sekundární trh dokázat, že je schopen nabídnout lepší, inovované služby, konkurenceschopné se službami, které nabízí např. systém FCS.

Závěry a doporučení

Ze semináře a z diskusí s odborníky z USA vzešly náměty a doporučení, které mohou být pro řešení některých vývojových problémů českého zemědělství a jeho vztahů k bankovnímu sektoru užitečné. Jedná se zejména o aktuální problémy, do jaké míry, do jakých směrů a jakými formami má stát do financování investičních potřeb českého zemědělství v období jeho transformace zasahovat. Především k těmto otázkám jsou zaměřeny následující souhrnné poznatky a doporučení ze semináře:

- v tržní ekonomice se podniky musejí podřídit trhu; nelze očekávat, že trh se podřídí podnikům;
- pro vyspělou tržní ekonomiku, zohledňující širší národohospodářské zájmy, je charakteristický značný podíl státu na regulaci finančního trhu a bankovního sektoru; státní zásahy ve formě legislativy a ekonomických opatření jsou v zásadě plošné a zohledňují potřeby minimalizace státních výdajů a minimalizace ovlivňování konkurenčních prostředí na finančním trhu;
- prostřednictvím finančního trhu a bankovního sektoru se stát snaží realizovat některé záměry zemědělské politiky. Samotný bankovní sektor však naplnit záměry zemědělské politiky nemůže. Pro „marginální“ podmínky v zemědělství, v kterých může působení finančního trhu a bankovního sektoru do určité míry selhávat, zasahuje doplňkově stát prostřednictvím speciálních vládních agentur typu FmHA, které ve spolupráci s bankovním sektorem umožňují „marginálním“ farmám získávat přímé a v posledním období také garantované úvěry s možnými úhradami části úrokových plateb. Záruční vládní agentury realizují to, co společnost potřebuje, a dávají této potřebě žádoucí směr;
- bez kvalitního a konkurenčního bankovního systému není vhodné a je spíše nebezpečné státní garanční systém zavádět. Garanční systém i za příznivých podmínek tvoří malou část finančního trhu, s velmi úzkou a pečlivě vybíranou klientelou;

- pouze banky mohou rozhodovat, který podnikatelský záměr může či nemůže být úspěšný. Banky pracují s riziky, což je určující pro jejich přístupy k žádostem o úvěry a zásadní odlišnosti od přístupů státního aparátu;
- na rozdíl od situace v ČR, kde subvence na podnikatelské záměry zaujímají ve struktuře subvenční politiky značný podíl, je v USA podíl těchto subvencí na celkových výdajích na zemědělskou politiku velmi malý; většina subvenčních prostředků je orientována na komoditní programy a na rozvoj zemědělské infrastruktury. Rozsáhlejší využití státních prostředků pro investiční rozvoj soukromých podniků je považováno za nebezpečné. Společnost by neměla být příliš provokována („pokoušena“) možností získání státních prostředků (tj. prostředků daňových poplatníků) na soukromé investování. Státní prostředky – ať jsou rozdělovány státním aparátem přímo, či zprostředkovaně pomocí bankovního sektoru – mohou sloužit jako nástroj politické moci, která (jak je z historie známo) není nejlepším podnikatelem. Případný převod státních prostředků do bankovního sektoru navíc narušuje konkurenci na finančním trhu;
- souhrnně odborníci z USA doporučují co nejrychleji budovat bankovní sektor, minimalizovat státní subvence na podnikatelské záměry a přenechat posuzování těchto záměrů a poskytování půjček bankám. Státní garanční systém by pak v těchto vztazích měl fungovat jako nepolitický, úsporný a pouze doplňkový aparát pro řešení „marginálních“ problémů, vždy s úsilím o zajištění návratnosti garantovaných částek.

SUMMARY

Crediting of Agriculture in the U.S.A.

There are described relations between the farm sector and the banking sector in the USA, including the development of supply and demand for the loans in the nineties, principles and instruments of the state regulation of the banking sector and the structure of the U.S. financial market linked with agriculture (commercial banks, Farm Credit System, life insurance companies, secondary financial market). The accent is given on characteristics and functions of Farmer Home Administration, a governmental agency providing direct or guaranteed loans for farmers in connection with banks. There are also formulated some suggestions and recommendations for the Czech agriculture and banking sector in the period of the transition to a more market oriented economy, f.e. speeding up the development of the banking sector and a reduction of the state subsidy for financing farm business plans, letting these functions on evaluation and responsibility of banks. If needed, a governmental system of guaranties for commercial credits should be established as an unpolitical and only complementary system for solving some "marginal" problems in Czech agriculture.